

BARNA GÁBOR

Megérteni, értelmezni, leírni

NÉPRAJZ A SZEGEDI EGYETEMEN

Szegeden a néprajz fogalma nagyon erősen kapcsolódik Bálint Sándor munkásságához. Méltán, hiszen a „legszőgedibb szőgedi” életműve egyik legszebb példája a Város és a szegedi nagytáj klasszikus értelemben vett néprajzi bemutatásának. Megismerhető belőle a vidék falun és városon élő paraszti, vagy parasztsággal szoros kapcsolatban álló iparos rétegének múlt századvégi, századforduló körüli élete. Egy olyan életforma, amelyet még alig hatott át az ipari civilizáció. Ennek voltak olyan, a Városra jellemző jegyei, mint például a paprikatermesztés, amelyekben a paraszti társadalom magas szintre fejlesztette kultúráját. E világ és műveltség gyökerei még a folyószabályozás, a legelőfeltörések, a nagy homoki szőlőtelepítések előtti világból erednek.

Ebbe a világba és műveltségbe tört be a vasút a múlt század végén, mintegy szimbólumaként annak, hogy egy másfajta civilizáció jutott el az Alföldre, s hogy a kettő ütközéseiből, összefonódásából egy új műveltség alakul ki a Tisza parti nagyvárosban és környékén: táguló életkereteket biztosítva.

Igaztalanok lennének azonban, ha azt állítanánk, hogy Bálint Sándor kutatásai csak a paraszti világot vizsgálták, hiszen Ő már az átalakuló, az egyetemi várossá váló Szeged szülőtte volt. A reneszánsz vagy barokk Szegedről írott könyvei jelzik, hogy sokkal szélesebben értelmezte Ő a műveltséget, hogysem csak a Város paraszti lakosságának kultúráját értse alatta. Próbálta a néprajz érvényességi kereteit kitéríteni. S még inkább ezt mutatják vallási néprajzi kutatásai. Amikor a magyar néprajztudományban folyó viták során a *nép* fogalma alatt sokan és még sokáig a *parasztságot* értették, Bálint Sándor azt mondta, hogy „a néprajzi vizsgálat ... nem szorítkozhat a hagyományörzőnek nevezett osztályok kutatására”. A vallási néprajz szemléletében akár a pap is beletartozik a nép fogalmába, ha „magánemberként kapcsolódik a kultuszba”. Az általa kimunkált hazai vallási néprajz tudományterületek metszéspontján eresztett gyökeret. Mindez jelzi, hogy Bálint Sándor már századunk közepén észrevette és szaktudományos szempontból végiggondolta azt a nagy paradigmaváltást, amely máig sem zajlott le teljes mértékben a hazai néprajztudományban.

Szeged a szak tudománytörténetében fontos helyet foglal el. Egyetemén szervezték meg a néprajz első hazai tanszékét 1929-ben Solymossy Sándor vezetésével, s az 1920-as évek első felében tanított a Városban a néprajz első hazai egyetemi előadója, Herrmann Antal is, az Erdélyt megszálló új román impérium elől Szegedre menekülő kolozsvári egyetem magántanára. Az ígéretesnek induló kezdeti lendület azonban a harmincas években évtizedekre megtört. Hiába maradt Szegeden Bálint Sándor, egy műveletlen hatalom zsarnokságában iskolateremtő munkásságot e sokféle ideológiai elvárásnak kitett tudomány területén, nem-fejlesztett tanszékén, felfüggesztéssel, bírósági perrel fenyegetve nem tudott kifejteni. Munkásságának keretei beszűkültek. Emberi példaadása, lelki nagysága, hűsége azonban sokakat megfogott. Teljesítménye nagy egyéni teljesítmény csakúgy, mint utódjáé, Ferenczi Imréé. Hagyatékaik feldolgozásra, munkásságuk folytatóra vár. Ferenczi Imre életében és kutatásaival kevésbé kötődött a szegedi tájhoz, ám a folklorisztikai elbeszéléskutatásra jelentős, máig érezhető hatással volt.

E gyökerek természetesen befolyásolták az 1992/1993-tól kibontakozó egyetemi néprajzi képzést és kutatást. Jóllehet ebben jelen van az evolucionista szemléletet tükröző néprajzi kánon, s az esztétikai szempontból klasszikus értékeket felmutató hagyományos paraszti kultúra bizonyos elemeinek is fontos szerep jut, az oktatás és a kutatás egésze azonban mindinkább a Bálint Sándor által már jelzett irányba, azaz egy, a társadalomtudományok metszéspontján sajátos szemléletével és módszereivel a kultúra egészét, s a kultúrát hordozó társadalmat vizsgáló néprajztudomány irányába halad.

Ez a szemlélet már nemcsak az ünnepi vagy az archaikus és paraszti jelenségek rekonstruáló leírását tartja kutatása tárgyának és feladatának, hanem szélesebb társadalmi rétegek mindennapi életének értelmező bemutatását. S figyel a tudományos megismerő folyamat szubjektív mozzanataira is. A kultúra egésze helyet kap ebben mozgásfolyamatainak, változásainak törvényszerűségeivel együtt. Még ha rétegekultúrák (szubkultúrák) vizsgálata folyik is, a kultúra egész szövetetének megragadása a cél. Ebben a szemléletben a néprajzot valóban *nép-rajz*nak, más szavakkal a kultúráról szóló írásnak tartjuk, amely a kutató szubjektumán keresztül átengedve beszél a valóság egy kiválasztott

szeletéről, jelenségéről. A kutatási folyamatban a forráskritika szerepe hangsúlyos, a tudományos kutatást a kutató és a kutatott interakciója eredményeként képzeljük el. Az oktatásban ezért nagyon hangsúlyos a kutatómódszertani és ismeretelméleti problémák átgondolása is.

E szemléletben a paraszti kultúra mellett tematikusan jelen van a tömegkultúra, a populáris kultúra is. Még a klasszikus témák, mint szokás, szövegfolklor is új értelmezési keretbe ágyazódnak, eddig figyelmen kívül hagyott témák és újszerű megközelítések jelentkeznek. Nemzetközileg is új az *írott vallásosság* napjainkban tömegessé váló jelenségének elemzése, értelmezése, amely egyúttal az ember és a transzcendens közötti érintkezésnek is sajátos, új formája. A témák helyett egyre inkább problémák értelmezése kerül az oktatás és a kutatás középpontjába. A gazdálkodás archaikus formái helyett az ökológiai szemlélet történeti alakulása és kulturális jelentkezése a gazdálkodásban, a mentalitásban. Változnak tehát a megközelítés és az értelmezés keretei.

Kommunikációs rendszerként képzelve el a kultúrát kíséreljük meg annak egyes jelenségcsoportjait jelként, szimbólumként értelmezni. Megkíséreljük tetten érni és értelmezni a táguló világ és a helyi kultúrák konfliktusait, a globalizáció együttjárójaként például a turizmus hatását, és a helyi kultúrák védekező/elhárító mechanizmusait, önreprezentációját. Több kutatási témánkban kimutathattuk az érdek- és hatalmi viszonyok konfliktusából vagy egyensúlyából kibontakozó mozgásfolyamatokat, a társadalom, a politika és a kultúra bonyolult kapcsolatrendszerét – akár az egyetem keretei között is.

A ritualizált cselekmények és viselkedés profán és vallási formái, megnyilvánulásai, szimbólumai, mintái iránti érdeklődés nagyon erős. Sok hallgató választ ilyen kutatási témát szakdolgozataként. Többben foglalkoznak napjaink *kitalált hagyomány*aival, amelyek léteznek kisebb közösségi szinteken is, bajai halászlé főző verseny, *egy ökumenikus iskola ballagási szokásai/rítusai*, vagy deszakralizált rítusokkal, azaz vallástalan egyének és családok rítusaival, kvázi-vallási szokásaival. De tanulságos adatgyűjtések, megfigyelések folytatók az állami ünnepek (március 15., október 23.) megülésének formáiról is. Fontos a mindig újraalkotandó egyéni és közösségi azonosságtudat, az identitásformálás folyamatainak megértése itthon és határon túli többnemzetiségű közegben, vagy az éppen ennek függvényében kialakított életstratégia. (E rövid bevezető is ez: egy önmagunkról megalkotott kép leírása. A magunknak elképzelt keret.) Fontos az ezeket tükröző jelek, szövegek, családi mítoszok megkonstruálása, vagy éppen annak kutatása, hogy a nagyobb „közösség”, Szeged, miben próbálja „szögediségét” önmagának és a világnak megfogalmazni, újra- és újraalkotni. S ha már képet említettem, a vizuális kultúra, a kép kutatás tudományos munkánk egyik sarokpontja. Az a kép, amely egy adott összefüggésrendszerben többletjelentést hordoz akár *fényképként*, akár *fotómontázs*ként, akár pedig kegyhelyre vitt *fogadalmi képként*. A filmet, a videofelvételeket most nem is részletezve.

Az utóbbi időben bukkant fel az a lélektannal közös problémakör, hogyan vesszük birtokba mindennapi életterünket, hogyan formálódnak mentális térképeink, hogyan szimbolizáljuk mindennapi életünk során a különféle határokat. A mindennapi tudatvilág olyan érdekes esetei kerülnek elő, hogy például mai racionális világunkban az egyetemi „elit kollégium” hallgatói között milyen tabuk, talizmánok, *irracionális viselkedésformák* élnek *vizsga előtt*. A miertre adott válaszkísérletekre azonban még várnunk kell. Kikre és miért gyakorol olyan mély hatást a *sükösdi látóasszony*, vagy hogyan viszonyuljunk a létsíkok, az immanens és a transzcendens kapcsolatához és átjárhatóságá-

hoz napjaink számos Mária-jelenésének, víziójának tükrében. Vagy pedig mi a szerepe a médiumoknak, főleg a televízióknak napjaink „új-pogány” mozgalmaiban, szervezeteiben, kultuszaiban, például egy új szerkezetű boszorkányképzetkör kialakulásában és terjedésében.

A szegedi néprajzi tanszéken folyó oktató- és kutatómunkát főleg ehhez az utóbbi problémakörhöz tartozó írások jelzik összeállításunkban, jóllehet, az érdeklődés palettája sokkal színesebb és szélesebb. Hiszen célunk az, hogy a saját és az európai kultúrát történeti vonatkozásaiban, kapcsolatrendszerében is ismerő, a kultúra működéstörvényeivel tisztában lévő, ezeket az ismereteket továbbadni tudó, napjaink kulturális és társadalmi viselkedésmintáit értelmezni és alakítani képes szakembereket képezzünk. Mindennek keretét a nemzetközi tudományos együttműködésben folyó oktató- és kutatómunkánk, elsősorban a vallási néprajzi szakirányú képzésünk nyújt. Célunk az, hogy tanszékünk a modern szemléletű európai etnológiai kutatások helye, s Bálint Sándor szellemi örököseként a vallási néprajzi kutatások egyik hazai és európai centruma legyen, hogy a (lassan) változó egyetemi, a (gyorsabban) változó tudományos létsíkok (érdemi) kereteibe újra és újra „belegyűrődjünk”.

A SZERZŐKRŐL

Keresztúrszki Ida egyetemi hallgató, JATE Néprajzi Tanszék.

Makovics Erika Anna tanárnő, Ökumenikus Általános Iskola, Fót.

Nagyné Frauhammer Krisztina néprajzkutató, Szeged.

Pusztai Bertalan egyetemi tanársegéd, JATE Néprajzi Tanszék.

Szabó Magdolna néprajzkutató, Szeged-Tápé.

Barna Gábor egyetemi docens, JATE Néprajzi Tanszék.

